

СОЛОНҒЫ

Балдардын журналы

1 - 2008

Тимур Бабаковтың журугы

БАЛАЛАРАҒЫҒ

Байару Майхиеванын журугу,
3 класстын үренчиги
Шабалин журттан

Кыш

Мызылдуш тошту көзнөктинг жанында
Мен турадым, аыктап көрөдим.
Суркурап айланган карды көрөлө,
Кыш келгенин мен айладым.

Кандый јакшы апагаш кышкыда:
Ару санаалар, кышкы ойындар.
Кыр јаар эмди јыңылап барарым,
Тошко эмди тайкылып ойноорым.

Милана Торбогошева Экинур журттан,
4 класстын үренчиги

Милана Торбогошеванын журугу,
4 класстын үренчиги Экинур журттан

Эльнара Мурадованын журугу,
3 класстын үренчиги Шабалин журттан

Најылык

Менин адым Айастан. Мен Экинур журттан. Кижиге јүрүминде
најылар сүрекей керектү. Ненин учун дезе најы кижиге күч болзо бо-
лужат. Менде көп најылар бар. Эң јакшы најыларым Сурлан, Аман,
Сүмер, Руслан, Тимур, Алан. Менин најыларым чындык, јалакај,
јалтанбас, күчтү, ак санаалу, айткан сөзине турар. Олорло кожо мен
јаштан ала најылажып јадым. Бис бой-бойыска болужып јүредис. Бис
төртинчи класста үренедис.

Айастан Матыков, 4 класстын үренчиги Экинур журттан

ЧҮМШАЕМЕЛДЕРИ

Жакшылар ба, кару «Солонь» журналдын редакциязы!
Мен журналдын бҮктеринен балдардын куучында-
рын, үлгерлерин кычырадым, жараш журуктарын
көрөдим. Мен база журанарын сүйүйдим. Бош өйдө англи-
чан тил үренедим. Онын учун бойымнын куучынымды
ла журугымды сүйүген журналымга кепке базып чыгарзын
деп сурап турум.

«Сүүнчилү английский»

Бистин школдо мындый атту кружок иш-
теп жат. Ондо 5-6 класстын үренчиктери жүрет.
Бис үлгерлер эске үренедис, кожондор ко-
жондойдыс, чөрчөктөр кычырып, оны инсце-
нировать эдедис. Шотланд албытынын ойын-
дарын англичан тилге көчүрип, ойнордыс. 31
октябрьда бис «Хеллоуин» деп байрам
өткүрдис. Тыквалардан коркымчылу маска-
лар белетеп, улустын айылдарын эбирдис. Бу
байрам биске сүрекей тын жараган. Бис анг-
личан тилди үренерге сүүп ле јилбиркеп
јадыс.

Айару Бедюрова, 6-чы класстын үренчиги Көкөрү јурттан

Аруна Амыргушеванын журугы,
Горно-Алтайск каланан

Амат Бадакиннин журугы, 4 класстын үрен-
чиги Экинур јурттан

Түлкү лө күртүк

1 Күртүк агашта отурды. Ман-тап бараткан түлкү токтой түжеле айтты:

2 — Куучыныңды угаш жараш ла эмтир — дө күртүк каруу жандырды

— Эзен бе, күртүк! Сениң жараш үнингди угала, сеге айылдап келдим.

3 — Нени айттың? Угулбайт, најым. Сен бери жабызада түшсенг.

Түлкү куйругыла булгап, төгүндеди.

4 — Јерге түжерге аланзып турум.

5

— Кайдан билер, сенен де коркыбаза, өскө дө жаман сагышту аңдар бар — деп, күртүк будагынан бек тудунып айтты.

— Менен не коркыйтан. Мен — аң ле жобош аң — деп, түлкү мекеледи.

6

— Сен, најым, жаңы чыккан жакаруны уккан ба? Аңдар бой-бойлорун тудуп жийтен жан жоголгон — деп, түлкү база ла күртүкти мекеледи.

7

8

— Сүрекей жакшы жакару эмтир — деп, күртүк сүүнген болуп айтты. — Ол туку ыраакта кандый ийттер көрүнөт. Же сен олордон коркыбас болбойың.

— Ийттерге бир де бүдүш жок, жакаруны кычырбаган болор — деп түлкү айдала, аркада жылыып калды.

Журуктары Тимур Бабаковтын

Ийттер

Ийттер бөрүлердин билезине кирет. Олор жебрен чактарда бөрүлөр ле чилеп јерлик тындулар болгон. 10-15 мун јылдар мынанг кайра улус ийттерди бойына үредип алган.

Јердин үстинде 400 ажыра башка-башка бүдүм ийттер бар. Олор ортодо каруулчык, аргадаачы, анчы ийттер ле айылдын ичинде жүретен кичинек ийдичектер бар. Ончозы 3 јаан бөлүккө бөлинет: анчы ийттер, иште тuzаланып турган ийттер ле декоративный ийттер. Темдектезе, овчаркалар аргадаачы, каруулчык болуп иштейдилер; лайкалар — јакшы анчылар; декоративный ол эмезе айылда жүрер ийттер, болонкалар, пудельдер, чихуахуалар, айылдын ичин јарандыраар тындулар ла ээлери не чындык нөкөрлөр болот.

Ийттер сүрекеј уккур ла јыткыр. Олор 100 муннан ажыра јыттарды сананып алар аргалу, качан кичи 10 ло мун јыт башкалайт. Је ийттер јүзүн-башка өңдөр көрбөј јат. Олорго үзе ле не-неме ак ла кара өңдөрлө көрүнөт.

Эки башка укту ийттердин күчүктерин «дворняжка» деп ајдат. Айдарда, бистин јурттарда көп саба ийттер дворняжкалар. Је андый да болзо, укту-төстү ийттерге көрө, олор санаалу да, күчтү де болот.

Ийттер 8-15 јыл јажайт. Оогош ийттер оног до узак жүргүлейт. Ийттердин 7 јыл жүрүми кичининг 1 јыл жүрүмине келижет. Темдектезе, 4 јашту ийт 28 јашту эрдий бодолот.

Немец дог ийттер ортодо энг ле јааны. Онын бескези 100 килограммга, сынынын узуну 1 метрге једе берет.

Чихуахуа — энг ле кичинек ийдичек. Олордын бескези бүдүн јарым килограмм, сыны 20 ле см болот.

Такса — анчы ийт. Ол кыска буттарлу ла чөймөк арка сынду болуп, ичегендерге эптү кире берет. Түлкүгө, борсыкка, койондорго андаарында таксалардан артыгы жок.

Овчаркалар — јаан, күчтү ийттер. Бөрүдий јаан кара кулактарлу, курч көстөрлү. Олор ак, кара, боро өңдү болор аргалу. Арказы кара, ичи жарык өңдөрлү база болот. Башка-башка укту овчаркалар болот: европей, ортоазиат, кавказ, шотланд ла оноң до өскө. Овчаркалар — сөс уккур, санаалу, ээзине чындык ийттер. Олор үредүгө сүрекей жеңил темигип, јакшы каруулчыктар болот. Эң ле јарлузы немец укту овчарка.

Јуруктары
Елена Корчуганованын

Күчтү, бек балтырларлу, курч тиштерлү ийттер. Согушчан, казыр кылык-јаңы учун, улус олорды бой-бойларыла согуштырып, маргаандар өткүредилер.

Лайкалар — јалтанбас, турумкай, курсакты көп ылгабас ийттер. Бу ийттер јогынан анчылар тийиндеи барбайт, керек дезе айуга да, бөрүге де андаганда олорды ээчидет. Койчы-малчылар лайкаларга мал-ажын кабыртат. Кезик албатылар лайкаларды чанакка јегет.

ЧЫЧКАН, ЧЫМАЛЫ ЛА СЕКИРТКИШ

(осетин чөрчөк)

Чычкан, чымалы ла секирткиш казанга тараан кайнатты. Тараан кайнаганча мынайда жөптөштилер:

— Кем туку ол сууны ажыра калып ийер, ол тараанды жиир.

Секирткиш ол жаратка жеңил калып чыкты. Чымалы калыйла, сууга барып тўшти. Секирткиш ле чычкан агып бараткан чымалынын кийнинен жүгүрип кыйгырышты:

— Бистин нөкөрис сууга агып барадыры! Болушкар! Аргадагар!

Агашка жетире жүгүрип, ого айдышты:

— Будагын берзен, агаш. Бис оны нөкөриске таштап, аргадап алайыс.

— Каргаа күрүм меге чычпас этсегер, будагымды берерим! — деп, агаш каруузын жандырды.

Олор каргааны сурагылады:

— Каргаа, сурап турубус, агашка чычпа, ол биске будагын берзин. Ол тушта бис нөкөристи аргадап аларыс.

— Слер меге такаанын азатпайын сурап беригер! — деп, каргаа каруузын жандырды.

Олор такаага баштандылар:

— Такаа, каргаага азатпайын берзен. Ол тушта каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис десе нөкөристи аргадап аларыс.

Такаа айтты:

— Идиргеннен меге аш сурап беригер.

Олор идиргенге баштандылар:

— Идирген, аш берзеер! Ашты такаа жиир, такаа азатпайын берер, азатпайды каргаа жиир, каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис десе нөкөристи аргадап аларыс.

Идирген айтты:

— Чычканга барып, идиргенди үйттебезин деп сурагар.

Олор чычканга баштандылар:

— Идиргенди үйттебе: идирген аш берер, ашты такаа жиир, такаа азатпайын берер, азатпайды каргаа жиир, каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис бойыстын нөкөристи аргадаарыс.

— Кискеге барып, мени тутпазын деп сурагар — деп, чычкан айтты.

Олор кискеге келип сурадылар:

— Киске, чычканды тутпазан! Чычкан идиргенди үйттебес, идирген аш берер, ашты такаа жиир, такаа азатпайын берер, азатпайды каргаа жиир, каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис нөкөристи аргадаарыс.

— Барып ийнектен меге сүт сурап бергер — деп, киске айтты.

— Ийнек, сурап турубыс, кискеге сүт берзеер! Киске чычканды тутпас, чычкан идиргенди үйттебес, идирген аш берер, ашты такаа жиир, такаа азатпайын берер, азатпайды каргаа жиир, каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис дезе нөкөристи аргадап аларыс.

Ийнек айтты:

— Өбөөннөң меге өлөң сурап беригер!

Олор өлөң чаап жүрген өбөөнгө баштандылар:

— Өбөөн, ийнекке өлөң берзен! Ийнек сүт берер, сүтти киске ичер, киске чычканды тутпас, чычкан идиргенди үйттебес, идирген аш берер, ашты такааа жиир, такаа азатпайын берер, азатпайды каргаа жиир, каргаа агашка чычпас, агаш будагын берер, бис бойыстын нөкөристи аргадаарыс.

Өбөөн айтты:

— Менин аштаганым сүрекей, барып эмеенимнен курсак экелигер.

Эмеен өбөөнине курсак берди. Өбөөн ийнекке өлөң берди. Ийнек кискеге сүт берди. Киске чычкан тутпай барды. Чычкан идиргенди үйттебес болды. Идирген такаага аш берди. Такаа каргаага азатпайын берди. Каргаа агашка чычпай барды. Агаш будагын берди. Чычкан ла секиртикиш нөкөрине будакты таштап, суудан чыгарып алды.

Е. Корчуганованын журуктары

Балдар, «этикет» деп сөслө слер таныш па? Ол не дегени, билереер бе? Этикет — ол бойын кандый ла башка-башка айалгаларда чын тудунып билеринин ээжилери. Тышкары, айылдап барза, ажанып отурза, куучындажып турза ла онон до өскө айалгаларда бойынын аңылу ээжилери бар. Ол ээжилерди кичинектен ала билип ле тузаланарга үренип алзан, сеге башка-башка учуралдарда сүрекей жеңил болор. Бистин баштапкы куучын ажанып отурала, канайда чын тудунары керегинде өдөр.

Столго коркойбой, түс отур. Чаканактарыңды качан да столдын үсти дөөн чыгарба! Тарелканын үстине өткүре жабыс эңчейбе. Курсакты салып ийзе, жаңыскандыра ажанып баштаба. Үзе улуска курсакты бергенче, сакып ал.

Калбактан курсак төгүлип турар эдип суспа. Бир эмештен ле сузуп жи. Калашты тиштейле, ойто кайра саларга жарабас. Бир кичинек ле тилимин сындырып ал.

Изү курсакка үрбей, кичинектен ле жи. Ойинен өткүре тын чайнанба, шүлүретпе, табыш жок ло эдип ичерге ле жиирге албадан.

Чайыңды калбакла ка-

лырада булгаба. Чайла оозыңды жайба. Оозыңа куучындашпа. Курсагыңды жийле, онон куучындаш. Онойдо ок ажанып отурала, кычырарга база жарабас.

Бычакты — он колыңла,вилканы сол колыңла тут.

Журуктары В. Поповтын

АЛТАЙЫСТЫҢ ЧҮМДҮ СӨСТӨРИНЕН

МОДОР СӨС

— Тү, тү, Түлкүнек,
Түнде кайда барадын?
Адын кайда киштейт?
— Бу тууда киштейт.
— Нени санап киштейт?
— Арба санап киштейт.
— Арба кайда бар дезе?
— Улу бийде бар дежет.
— Улу бийде нези бар?

— Эзер-сезер ийди бар,
От салатан јалчы бар,
Курсак азар эжи бар,
Јинји тизер кызы бар,
Јилик јарар уулы бар.
Адын экелип бергемде,
Арба уруп беретен,
Адын экелип бербезем,
Ат камчызы тийетен.

АЛТАЙ ТАБЫШКАКТАР

Өгдү колонг
Өлө тууны орой тартат.

Јадып, јадып алала,
Суу јаар ууланды.

Аркада ак бөрүктү өбөгөн отуры.
Ак торко јоголды,
Ногон торко јайылды.

Бир тытта 12 будак,
Кажы ла будакта 30 чочогой,
Кажы ла чочогой 7 эмилдү.

КЕП СӨСТӨР

Кен кийим јыртылбас,
Кеп сөс ундылбас.

Кеп сөстө төгүн јок,
Кей сөстө чын јок.

Агару сөс алкышту,
Албатыга быйанду.

ТИЖИН ТҮШСЕ...

Бронтой Бедюров

Јети јажы өткөнчө,
Эмил тижги тўжетен,
Тижги ойто өскөнчө,
Тижген өйи дежетен.

— Тижинг тўшсе, таштабай,
Талканакка болчоктоп,
Тайгылыңа бер капшай,
Такып-такып айт мынай:
Амтык тижим ал, тайгыл,
Азу-тазыл тижинг бер!
Јаман тижим ал, тайгыл,
Јакшы-јараш тижинг бер.

Сөөк челдеп кемирер,
Сөгүлбес ле сынбас, бек
Сен меге бу тижинг бер, —
Сеп-ару, ак-кемирчек.
Тайгылым, сен тойгончо,
Тапту азырап турарым.
Ончо тижим чыкканча,
Ол сөзимди тударым.

«СОЛОҢЫНЫҢ» ТЕАТРЫ

Сеге керектү эдимдер:

калын чаазын

желим (клей)

кайчы

өндү карандаштар

узун эмес агаш

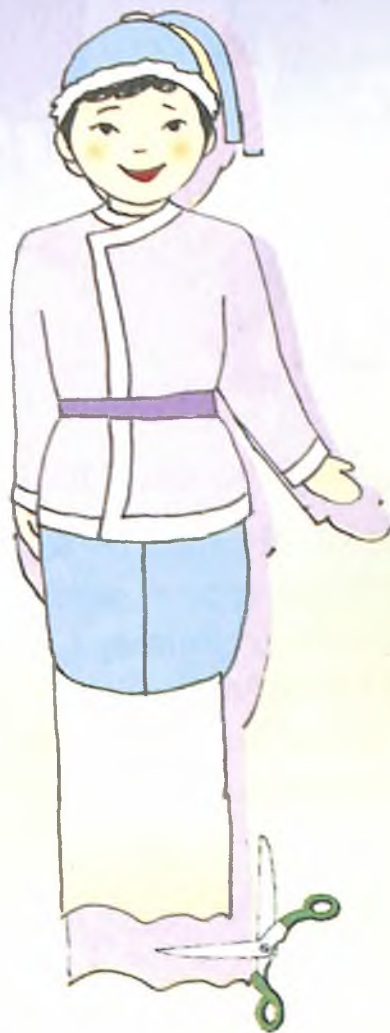

Јурукта јуралган «Ырысту» чөрчөктин ле «Солонгынын» геройло-рын Тийинешти, Айучакты, Талбак-Кулакты кезеле, наадайлар белетеп, нөкөрлөрингле кожо јүзүн ле јүүр көрү-ойындар тургузар арган бар.

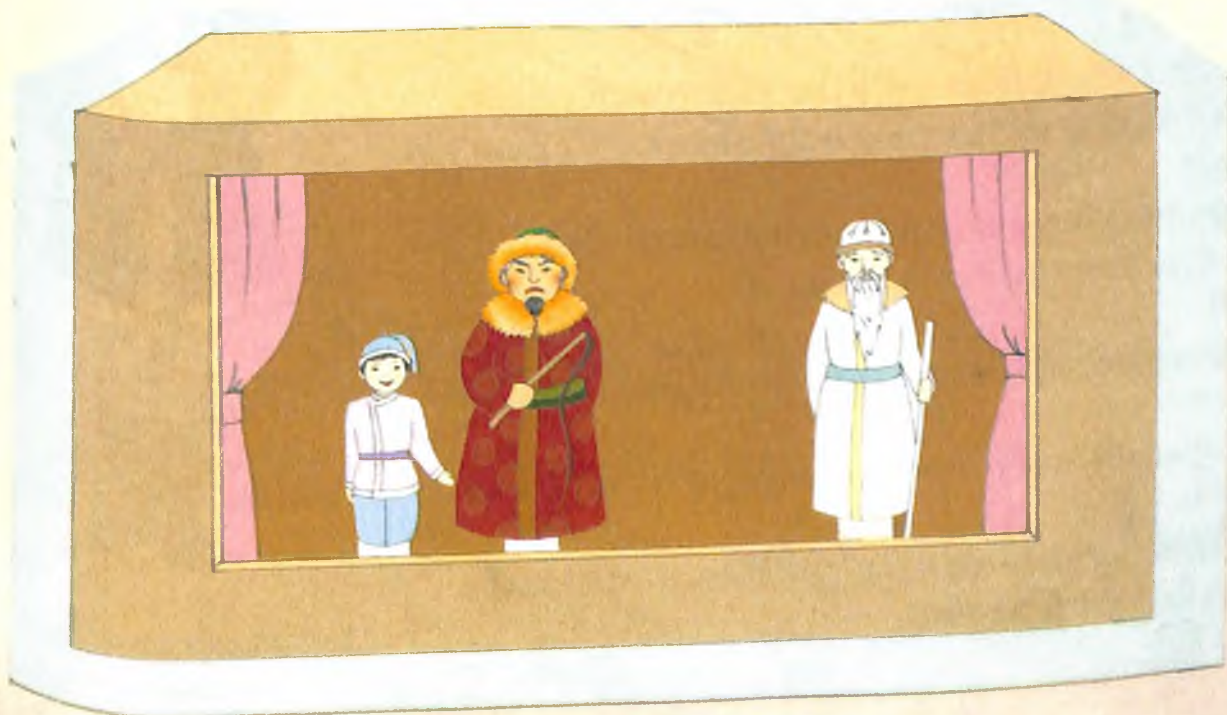
Наадайларды белетеп аларга, озо ло баштап кезеле, калын чаазынга желимдеп ал. Онон тударга эптү болзын деп јаан эмес агажак белетейле, кийни јанына јапшыр.

Бойын өскө дө наадайлар сананып, мынайда ла белетеп алар арган бар. Бойоордын сананып тапкан наадайларарды, көрү-ойындараарды биске ийгер. Эң ле јилбилүлерин јакшынак сыйлар сакып јат.

Журуктары Ч. Мамашеванын

Алтай ойындар

Анчы ла эликтер

Жерге жаан тегерик журагар. Ичинде — эликтер, тыштында — эки анчы. Анчылар тегериктин эки жанына туруп, мечикле эликтерди аткылайт. Кемге тийер, ол ойыннаг чыгып жат. Ончо эликтер адылза, ойын божойт. Элик мечикти тудуп алар аргалу. Туткан кийнинде, анчыны тегериктин ичинен адар. Тийзе, анчы — элик, элик — анчы болуп солынар. Ойыннын учына жетире «тирү» арткан эки элик анчылар болор аргалу.

Жер, кей, от, суу

Балдар эбире тургулап алат. Ортозында — ойын баштаачы. Онын колында мечик. Оны кандый бир балага чачып айдат:

— Суу.

Мечикти туткан бала суунун тындузын айдат.

Экинчи балага мечикти чачып айдат:

— Жер.

Бу учуралда жердин тындузын адаар керек.

Оног ары мечикти чачып айдат:

— Кей.

Мында мечикти тудуп алган бала куштын адын адайт.

Оног ары ойын баштаачы мечикти чачып айдат:

— От.

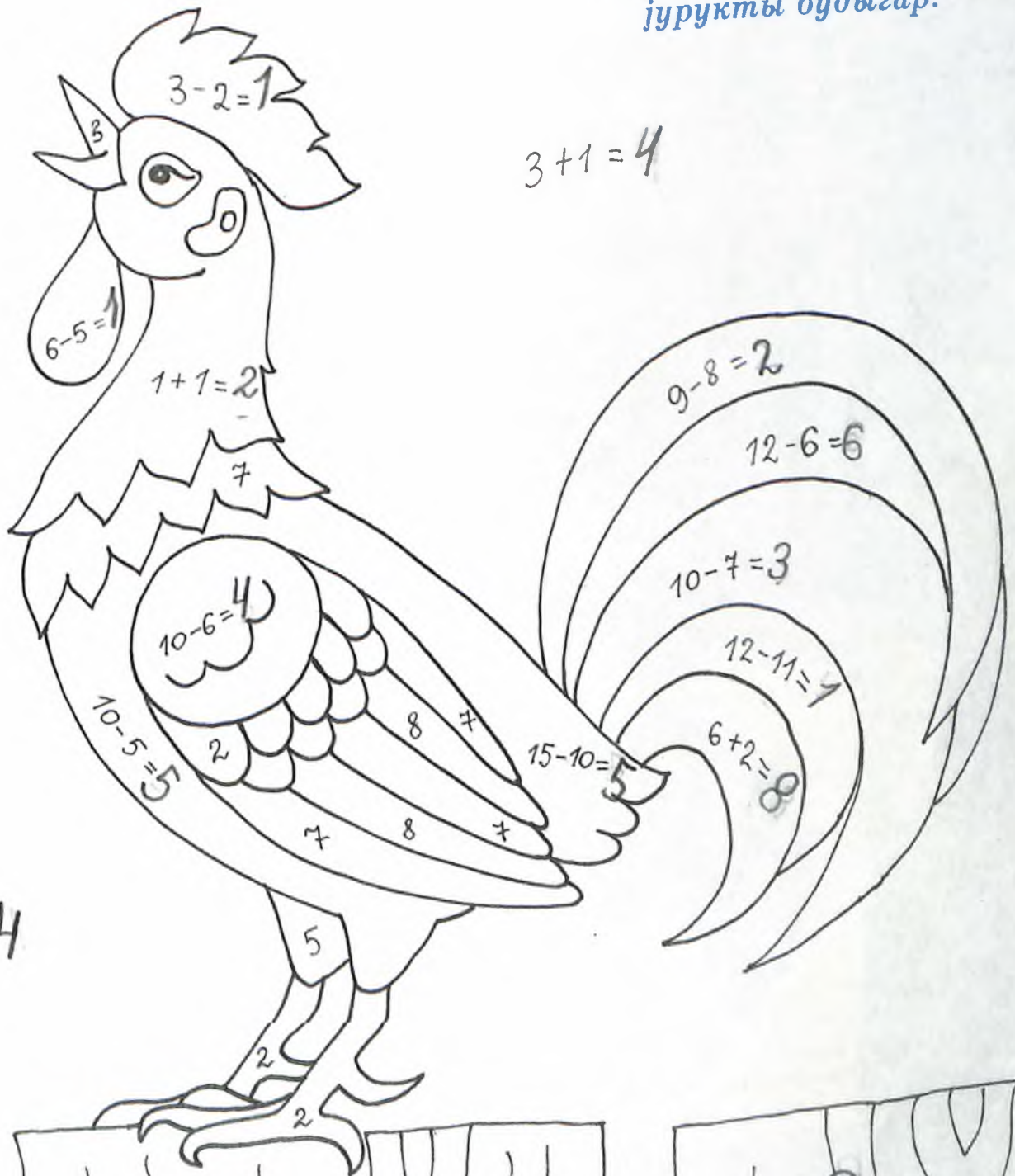
Ол тушта бастыра балдар колдорын талбындадып, айланып жүгүргилейт.

Т. Бабаковтын журуктары

Будыгар

Бодолголорды бодойло,
журукты будыгар.

$$3+1=4$$

$$15-11=4$$

$$12-8=4$$

$$5+4=9$$

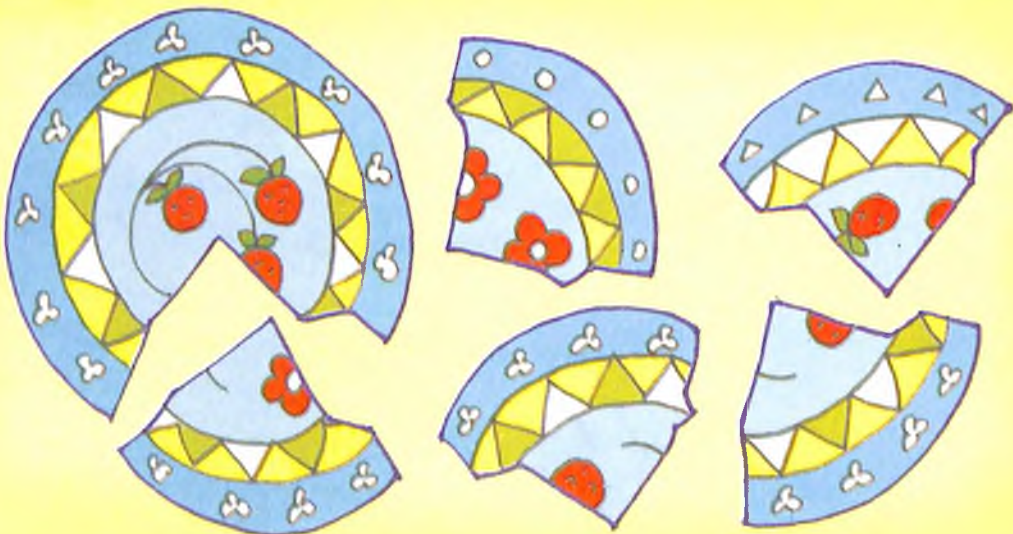
$$7+2=9$$

Чейнеш Барсукованын журугу

ОЙЫНДАР АУ ЖОЛ-ЖОРЫК

Чейнеш Барсукованын журуктары

Бодолголорды чын эдип
түзөт.

Аяктын оодыгын тап.

Чычканакка быштакка
једерге болужып бер.

СОЛОНЫ

Ежеквартальный журнал для детей

Издается с 1990 г.

Журнал зарегистрирован в Сибирском окружном межрегиональном территориальном управлении. Свидетельство № ПИ 12-1167 от 15 апреля 2002 г.

Учредители: Правительство Республики Алтай и редакция детского журнала «Солоны».

Издатель: Редакция журнала «Солоны».

Главный редактор *Күлер Тепуков*

Главный художник *Чейнеш Барсукова*

Редактор *Айгуль Саламова*

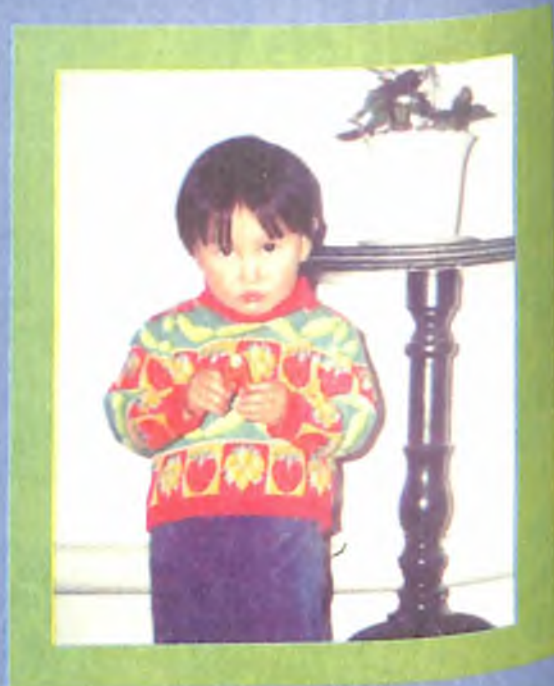
Бум. офсетная. Формат 60x84 1/8 Печ. офс. Тираж 2000 экз.

Заказ 11036. Подписано в печать 02.01.2008.

649000 г. Горно-Алтайск, ул. Чорос-Гуркина, 38
тел: 2-52-97, 2-13-62 эл. чта:solony@mail.gornu.ru

Отпечатано в ОАО «Горно-Алтайская типография»

Куру клеткада кандый
кулја болор керек?

Каткы, сүүнчи, күлүмжи
Бисле кожо жаантайын.
Јуруктарда кем эди?
Јууктай көрүп, танийын.

